

T. Molnár Gizella

A nemzetiségi identitás a népszámlálások tükrében

A magyarországi nemzetiségek napjainkra asszimilálódtak, így legalábbis kettős identitással rendelkeznek, nemzetiségi anyanyelvüket pedig jórészt elveszítették. E jelenség okait egyrészt a megelőző évtizedek történelmi, politikai eseményeiben kereshetjük, másrészt egyéb szociokulturális magyarázatokat is találhatunk. Akár így, akár úgy értelmezzük, maga a jelenség tagadhatatlan, noha országunk kultúrájában mindenképpen érték, ha az nem mutat irreálisan homogén képet, hanem több nemzetiség egymásra ható, egymást erősítő kultúráját jelenti.

Magyarországon a középkortól különböző anyanyelvű népcsoportok éltek, s a fejlődés, a megújulás gyakran kapcsolódott a nem magyar anyanyelvűekhez. A 19. és főleg a 20. század történelme azonban már nem kedvezett e különböző, mégis egységet alkotó népesség békés egymás mellett élésének. Előbb a nemzetiségek számának drasztikus csökkenése, majd a folyamatos identitásvesztés okozott/okoz problémát.

Ugyanakkor napjainkban a kisebbségi identitás jelentősége több vonatkozásban érzékelhető. Általánosságban is felértékelődött a kisebbségekhez való tartozás, egyre többen fogadják el értékként a kisebbségi identitást, sőt újdonságként időnként ki is akarják sajátítani. A legkülönbözőbb kisebbségi csoportok lépnek színre, fontosnak tartva, hogy kisebbségi identitásukat nyilvánosan is vállalják.

E jelenség részeként – a már említett asszimilációs folyamatok ellenére – a nemzetiségi nyelvek és kultúrák is új megvilágításba kerültek, egyre inkább értéknek minősülnek, és elsősorban a nemzetiségi települések közösségei sokat tesznek fennmaradásukért, nyelvük, kultúrájuk ápolásáért. Ennek okait érdemes lenne külön vizsgálat keretében felderíteni. Valószínűleg több tényező hatását is figyelembe kell venni, amikor ezt a kérdést vizsgáljuk. A demokratikus átalakulás, az anyaországokkal könnyebben fenntartható kapcsolat, az onnan érkező támogatás nagyobb szabadsága, a kisebbségi önkormányzatok működése egyaránt megnevezhető okként, és vizsgálandó terület lehet. Épp ezért ez az írás elsősorban nem kutatási eredményeket foglal össze, hanem sokkal inkább kutatási tervként értelmezhető.

Jelen konferencia és a kötet nyilvánossága adta lehetőséget arra szeretném felhasználni, hogy egy olyan kutatás tervét vázoljam fel, mely több magyarországi nemzetiséget érintene. Ennek megvalósításához különösen jó háttérrel ad a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karán működő két intézet, a Nemzetiségi Intézet és a Felnőttképzési Intézet

együttműködése, kialakuló közös kutatási tevékenysége, melynek a Felnőttképzési Intézet szervezésében működő Identitáskutató Műhely ad keretet. Érdekesnek tűnik tehát, hogy az alábbiakban ennek a tervezett kutatásnak az elméleti háttérét felvázoljam, annál is inkább, mivel a német nemzetiség körében magam már folytattam ilyen jellegű vizsgálatokat, s ezt szeretném kiterjeszteni más etnikumokra is, elsősorban a szlovák és román nemzetiségre.

A téma kérdésfelvetése röviden összefoglalható: a nemzetiségi identitás és a mindennapi kultúra, valamint az ünnepkultúra kapcsolata, melynek vizsgálatához a kiindulópontot a népszámlálások adatai adhatják. A kutatás keretében talán értelmezhető az a két, egymással ellentétes folyamat, melynek során a több évtizeden át tartó, napjainkban is érezhető identitásvesztés és az identitásvállalás felértékelődése egyaránt érzékelhető. Az alábbiakban az ehhez kapcsolódó gondolatokat, tapasztalatokat foglalom össze.

Az előzményeket tekintve célszerű a 20. század elejének adataiból kiindulni, ugyanis a történelmi Magyarország lakosságának az 1910-es népszámlálás szerint 52 %-a nemzetiségi volt, és önálló kultúra, erős identitás jellemezte őket. Nem véletlen, hogy önálló nemzetállamok létrehozására törekedtek a nemzetiségek, és az első világháborút lezáró békeszerződések lehetőséget is adtak szándékaik realizálására.

A trianoni békeszerződés alapjaiban változtatta meg nemcsak az ország területének nagyságát, lakosságának létszámát, hanem nemzetiségi összetételét is. Magyarország soknemzetiségű képe átrajzolódott, a nemzetiségek aránya az összlakosságon belül kb. 10 %-ra csökkent. A mintegy 800.000 főnyi nemzetiségi lakosságból legnagyobb számban a német nemzetiség maradt az ország területén. S két világháború között sajátos helyzetben volt az ország külpolitikája német orientációja miatt, s ennek később rájuk nézve komoly következményei voltak. A fennmaradó mintegy 200.000 főnyi különböző nemzetiségű lakos jobbára szórványban élt, és identitását őrizte ugyan, akárcsak a németek, de ez az identitástudat egyre nehezebben érvényesülhetett, főleg a bécsi döntéseket követően, illetve Magyarország háborúba való belépése után.

A második világháborút követő európai hatalmi átrendeződés, valamint a hazánkat is érintő változások sem kedveztek a nemzetiségi kisebbségeknek. Közvetlenül a háború után a német nemzetiség kollektív felelősségre vonása, 1947-ben a csehszlovák-magyar lakosságcsere, majd pedig a „délsláv” elnevezéssel illetett kisebbségek helyzete okozott bizonytalanságot.

A német nemzetiség egy részét már a háború előtt és alatt is vádolták hazaárulással, például a Volksbund szervezkedései kapcsán, de a németiség egészére még nem vonatkozott ez a vád, államhűségüket nem vonta kétségbe senki. Hitler azonban tulajdonképpen az egész kelet-közép-európai németiséget a hazaárulás gyanújába keverte, amikor őket a német népközösség

szerves részének tekintette. Innen már csak egy lépés volt az út ahhoz, hogy a háború befejezésekor az egész németiséget bűnös népnek tekintsék, akik elárulták hazájukat és a fasisztákhoz csatlakoztak. Nem csoda hát, hogy a kitelepítések megkezdését, a fasisztának kikiáltott nép kiűzését Magyarországról a demokrácia nagy diadalaként ítélték meg. Ma már tudjuk, hogy a hazai németiség a kollektív felelősségre vonás elvének áldozata lett, mely elv a demokráciák számára elfogadhatatlan. Nem véletlen hát, hogy a magyar történelem fájdalmas része a magyarországi németiség háború utáni sorsa. Emellett bátran elfogadhatjuk Bellér Béla véleményét,⁴⁴⁵ aki úgy érzi, valójában nemcsak németkérdésről van szó, hanem egyben magyarkérdésről, a demokrácia kérdéséről is. A nemzetiségpolitika ugyanis mindenkor része a kormánypolitikának. Az a kormány, mely nem engedi valamelyik nemzeti (vagy vallási) kisebbség jogait érvényesülni, a többségi nép demokratikus jogait sem biztosítja. Mindemellett rá kell mutatnunk a magyar kormány szuverenitásának korlátaira is, mely szintén befolyásolta a történéseket. A németiség második világháború utáni kollektív felelősségre vonásának a következményei igen súlyosak, napjainkig hatottak. Magyarország elveszítette a korábban legnagyobb számú hazai kisebbség jelentős hányadát. A háborús veszteség, a kényszermunka és a kitelepítések összességében hozzájárultak a magyarországi német nemzetiség asszimilációjának felgyorsulásához.

A második világháborút követő években nemcsak a német nemzetiség sorsa jelentett neuralgikus pontot a magyarországi nemzetiségi politikában, hanem a szlovák nemzetiségé is. Az 1947-ben sorra került szlovák-magyar lakosságcsere következményei a németek kitelepítéséhez hasonlóan súlyosak voltak, és a szlovák nemzetiség létszámának drasztikus csökkenéséhez vezettek. Bár 1945-ben a szlovák nemzetiség érdekképviselője igen gyorsan és eredményesen szerveződött, hamarosan világossá vált, hogy a magyarországi szlovákok sorsa a csehszlovák-magyar államközi kapcsolatoktól függ.⁴⁴⁶ 1946. február 27-én aláírták Budapesten a csehszlovák-magyar lakosságcsere egyezményt. Ennek értelmében a csehszlovák kormány ugyanannyi szlovákiai magyart telepíthetett ki, mint amennyi magyarországi szlovák át kívánt települni Csehszlovákiába. E megállapodás eleve ellentmondásokat rejtett, hiszen Csehszlovákia a kassai kormányprogram óta nem hagyott kétséget afelől, hogy a magyarságtól teljesen meg akar szabadulni, ugyanakkor Magyarországon lényegesen kevesebb szlovák élt, mint amennyi a szlovákiai magyarok száma volt. Mindez mérhetetlen feszültséget okozott.

---

⁴⁴⁵ 300 éves együttélés Bp. 1987. Bellér B. tanulmánya 171.p.

⁴⁴⁶ Fehér István: Az utolsó percben Bp. 1993. 71-89. p.

A lakosságcsere után az országban maradt szlovák nemzetiség is nehéz helyzetbe került, a hűtlenség gyanújába keveredett, s nemigen mert hangsúlyozni nemzetiségét, még kevésbé kisebbségi jogait. A lezajlott politikai események – egyéb tényezőkkel együtt – a német nemzetiséghez hasonlóan sietteték az identitásvesztést, a nemzetiség és az anyanyelv elhagyását, a hazai szlovákság asszimilációját.

A fent vázolt történelmi-politikai folyamatok⁴⁴⁷ számszerű eredményét, a nemzetiségi lakosság számának csökkenését az alábbi táblázat szemlélteti, melyből látható, hogy a trianoni döntéssel egyébként is lecsökkent nemzetiségi létszám 1949-re kevesebb, mint egyharmadára esett vissza:

A magyarországi nemzetiségi lakosság csökkenésének mértéke a népszámlálások adatai alapján⁴⁴⁸		
1910	1941 (a trianoni területen)	1949
9.497.540 fő	336.274 fő	92.937 fő

1. táblázat

A számszerű csökkenés mellett további következménye volt a háborús, és a háborút követő eseményeknek, mégpedig a nemzetiségek körében az identitásvesztés, az asszimiláció felgyorsulása. Bár a nemzetiségekkel szembeni diszkriminációs intézkedések 1949 után lezárultak, a helyzet nem javult: a megfélemlítés, a kialakuló pártállami berendezkedés, mely a többségi népeiséget is sújtotta, tovább rontott a nemzetiségek esélyein.⁴⁴⁹ Magyarországon 1949-re kiépült az egypártrendszer, szovjet mintára átalakult a gazdaság, a társadalom, az államszervezet, az élet minden területét a hivatalos ideológia hatotta át, s az egész társadalom folyamatos ellenőrzés alatt és megfélemlítésben élt. Ebben a politikai légkörben nem alakult, nem is alakulhatott ki olyan átfogó és demokratikus alapokon álló koncepció, mely a nemzeti kisebbségek helyzetének rendezésére irányult volna. Elmaradtak azok az intézkedések is, amelyek lassították volna az asszimilációs tendenciákat, és segítették volna az anyanyelv és a kultúra megőrzését a kisebbségek számára. Bár az 1950-es években megkezdődött a

⁴⁴⁷ A hazai kisebbségek második világháború utáni történetének összefoglalását l. T. Molnár Gizella: Asszimiláció és nemzetiségpolitika In.: KÉK 2006/1. 67-74. p.

⁴⁴⁸ Történeti statisztikai idősorok 1867-1992. Bp. 1992. és www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tartalom.html

⁴⁴⁹ Az 1949 utáni magyarországi nemzetiségpolitika jellemzőit Tóth Ágnes (szerk. és bevezető tanulmány): Pártállam és nemzetiségek (1950-1973) Forrásközlemények VI. Kecskemét, 2003.

nemzetiségek iskolai és közművelődési hálózatának kiépülése, és korlátozott jogokkal ugyan, de megkezdték munkájukat a nemzetiségi szövetségek is, mindez meglehetősen formális volt, nem vette figyelembe a hatalom a nemzetiségek igényeit és a szükségleteket. Annál is inkább tehette ezt, mert Magyarországon a politikai hatalom évtizedeken át (a negyvenes évek végétől a hetvenes évek elejéig) az automatizmus elvének alkalmazásától várta a nemzetiségi kérdés megoldását. „E szerint: nincsen külön nemzetiségi kérdés, pontosabban az az osztályellentét megsemmisítésével, az egyes nemzetiségeknek a többségi nemzet tagjaival azonos jogok biztosítása révén automatikusan megszűnik.”⁴⁵⁰ E felfogás lehetővé tette a nemzetiségek kulturális jogokra, iskoláztatásra vonatkozó igényeinek elhárítását, ugyanakkor a kisebbségek gyors és teljes asszimilációjára számított. Ezzel a hatalom tovább gyorsította a negyvenes évek végére már egyébként is felerősödött folyamatokat. Némi változás a hetvenes évektől tapasztalható, amikor az automatizmus elvét a nemzetiségek híd szerepének hangsúlyozása és az erre épülő stratégia kialakítása váltotta fel. Ez valamivel ugyan szabadabb légkört eredményezett, de nem tudta sem megállítani, sem lényegesen befolyásolni a magyarországi nemzetiségek öntudatának, nyelvének elvesztését.

A pártállam nemzetiségpolitikájának negatív hatását méginkább érzékelhetjük, ha más, a kollektív felelősségre vonás, és egyéb politikai események által közvetlenül nem érintett magyarországi nemzetiséget vizsgálunk. Így például a román nemzetiséget nem érték olyan jellegű politikai támadások a második világháborút követően, mint a hazai németeket, az identitásvesztés mégis érzékelhető.

Miközben 1945-48 között a német és a szlovák nemzetiséghez való viszony határozta meg elsősorban a magyar kormány nemzetiségpolitikáját, a román nemzetiség igényeinek legfeljebb a tudomásul vételéről lehetett csak szó, pedig ekkor még mintegy 18 községben élt számottevő román lakosság. Erre a kisebbségre is az identitásvesztés várt a támogatás hiánya, a társadalmi légkör bizonytalansága, és a többi nemzetiséggel való bánásmód ijesztő példája miatt.

A pártállami időszak tehát mindenképpen negatív hatással volt a nemzetiségek identitásának megőrzésére hazánkban, s ez a megállapítás minden magyarországi nemzetiségre érvényes. Ahol politikai támadások is érték az adott nemzetiséget, mint a németeket, szlovákokat, és a különböző délszláv nemzetiségeket, ott látványosabban, ahol „csak” a hibás nemzetiségpolitika hatásaival kell számolni, mint pl. a hazai románság esetében, ott kevésbé látványosan, de mindenütt identitásvesztést eredményeztek ezek az évtizedek.

---

⁴⁵⁰ Uo. 6.p.

A pártállam hibás nemzetiségpolitikája, a támogatás hiánya majdnem a nemzeti kisebbségek teljes eltűnéséhez vezetett. Az átélt események a nemzetiségek egy részét kisebbségi mivolta tudatos megtagadására sarkallta, a nemzetiségi nyelvhasználat szinte teljesen megszűnt, illetve a családi nyelvhasználatra korlátozódott, így felgyorsult és egyre erősebben hatott az asszimiláció.

Ennek alaposabb vizsgálatakor a történelmi, politikai hatások mellett egyéb tényezőket is figyelembe kell vennünk. A modernizáció, az urbanizáció, mely Magyarországon ekkor lezajlott természetesen befolyásolta a folyamatot, hiszen nemcsak a kisebbségeket, hanem szinte az egész lakosságot életmódváltásra kényszerítette. A kötelező magyar nyelvű iskoláztatásban való részvétel eleve magyar szellemiséget és értékvilágot képviselt, az oktatásban való részvételhez szükséges nyelv- és kultúraváltás mindenképpen meghatározó volt ebben. A háború után még megpróbálták ugyan a nemzetiségi iskolákban folyó anyanyelvi oktatást feléleszteni, de a társadalmi tényezők e törekvések ellenében hatottak, a szülők inkább a magyar nyelvű oktatásban látták biztosítva gyermekük jövőjét. Ehhez járult a közép- és felsőfokú oktatásban résztvevők számának jelentős növekedése, ahol szintén magyar nyelven folyt a képzés. Mindezekből szükségszerűen következett a tradicionális közösségek és értékrendek bomlása, az eredeti etnikai tudáskészlet jelentőségének csökkenése, az egyén önbesorolási támpontjainak érvényvesztése. Így vált realitássá az akkulturáció, a nyelvváltás folyamata után így érvényesült egyre inkább az asszimiláció.⁴⁵¹

A fentebb leírt folyamatot ismét alátámaszthatjuk népszámlálási adatokkal, melyek jól mutatják az asszimiláció egyre erőteljesebb hatását:

A nemzetiségi létszámok alakulása az 1949-1990⁴⁵²				
1949	1960	1970	1980	1990
92.937 fő	129.554 fő	96.459 fő (+325.000 fő roma – becsült adat)	74.454 fő (+380.000 fő roma – becsült adat)	70.428 fő (+142.683 fő roma)

2. táblázat

⁴⁵¹ Bindorffer Györgyi: Asszimiláció és túlélés, In: Kovács Nóra, Szarka László. (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*, I. Akadémiai Kiadó, 2002.

⁴⁵² Történeti statisztikai idősorok 1867-1992. Bp. 1992. és www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tartalom.html

A táblázatból látható, hogy bár a rendszerváltás után a megváltozott társadalmi környezet, a demokratizálódás a korábbiaknál jobb esélyekkel biztatott, a helyzet nem javult: a nemzetiségi lakosság tovább csökkent. A beidegződések nem tűntek el egy csapásra, az 1990-es népszámlálás adatai semmivel sem voltak kedvezőbbek, mint a pártállami időszak adatai. Ugyanakkor, ha a rendszerváltás utáni két népszámlálás adatait hasonlítjuk össze, meglepő eredményre jutunk, ugyanis 2001-re ugrásszerű növekedést tapasztalhatunk, még akkor is, ha csak a hagyományosan felvett nemzeti kisebbségek adatait vesszük figyelembe. (1991-től ismerték el hivatalosan az ukrán, lengyel, görög, bolgár, ruszin és örmény nemzetiséget.)

1990	2001
70.428 fő (+142.683 fő roma)	110.396 fő (+190.046 fő roma +14.618 fő újonnan elismert kisebbség, összesen 314.060 fő)

3. táblázat

A magukat nemzetiséginek vallók létszáma 2001-re majdnem negyvenezerrel nőtt az előző létszámhoz képest, még akkor is, ha ezen belül néhány nemzetiségnél (pl. a német) további csökkenést regisztrálhattunk.⁴⁵³

Ez a változás számos kérdés felvetésére ösztönöz, amelyek kutatásra érdemesek. Mivel magyarázhatjuk az identitásvállalás erősödését? Mivel magyarázhatjuk, hogy néhány nemzetiség létszáma nőtt ez alatt az évtized alatt, másoké csökkent? Kik, és miért találták meg hirtelen az elveszített identitásukat, és ezt hogyan próbálják erősíteni? Mások miért nem? A kérdésekre az egyik kézenfekvő (és helyes) válasz lehet az, hogy az új, demokratikus környezet, a megváltozott társadalmi-politikai körülmények bátrabbá tették a nemzetiségi lakosságot, és főleg lehetővé tették a nemzetiségek jogainak biztosítását. 1993 óta törvény⁴⁵⁴ garantálja ezeket a jogokat. A törvény 12 nemzeti és 1 etnikai kisebbséget ismer el Magyarországon, meghatározza a kisebbségi jogok érvényesítésének feltételeit, létrehozza a kisebbségi önkormányzat intézményét és kijelöli a működés kereteit, valamint az önkormányzatok állami támogatásának feltételeit. A törvény pozitív hatása, hogy a kisebbségek az egyéni és közösségi jogukat egyaránt gyakorolhatják. Ugyanakkor félő, hogy

⁴⁵³ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tartalom.html

⁴⁵⁴ A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 1993. évi LXXVII. tc.

a kisebbségi önkormányzatok – egyébként helyes – anyagi támogatása nem egyszer meghatározóbb, mint a jogok gyakorlása. A kisebbségi önkormányzatok működésének vizsgálata épp ezért a kutatás fontos részének tekinthető. A legtöbb önkormányzat roma (55%), jelentős számú a német is (20 %), a szlovák és a horvát kevesebb (6-6 %), a legkisebb számban a szerb (3 %) és a román (2 %) önkormányzatok, valamint az újonnan elismert kisebbségek képviseltetik magukat.

A kutatás további kiinduló pontja lehet a 2001-es népszámlálás, ahol nemcsak a nemzetiségre és az anyanyelvre, de a nemzetiségi kötődés más formáira is rákérdeztek, mint pl. a nemzetiségi kulturális értékekhez való kötődésre, illetve az anyanyelv mellett a családi, baráti körben használt nyelvre.

Nemzetiségi kötődés a 2001-es népszámlálás adatai szerint ⁴⁵⁵	
Nemzetiséghez tartozás	314.060 fő
Nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz való kötődés	300.627 fő
Anyanyelv	135.788 fő
Családi, baráti körben használt nyelv	166.366 fő

4. táblázat

Látható, és öröndetes, hogy a kisebbségi kulturális kötődést vallók száma majdnem eléri a nemzetiséghez tartozók számát, az anyanyelv esetében pedig jóval több azoknak a száma, akik a családban és a barátok között használják a kisebbség nyelvét. Ugyanakkor a 2001-es népszámláláskor pl. a német anyanyelvű lakosság további csökkenése volt tapasztalható. Német kisebbségi kötődésről ugyanakkor 120 344 fő vallott, ami több mint háromszorosa a magukat német anyanyelvűnek tartóknak.⁴⁵⁶ A demokratikus változások erősítették ugyan a nemzetiségi azonosságtudatot, lehetővé tették a nemzetiségek érdekérvényesítését, különösen az 1993. évi kisebbségi törvény elfogadását követően, s ez erősítette a kisebbséghez való kötődést, ez azonban már nem változtathatott azon, hogy a német identitás háttérbe szorult

⁴⁵⁵ www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/04/tartalom.html

⁴⁵⁶ uo.

sok, származását tekintve német családban, s generációk nőttek fel a nemzetiségi német nyelv ismerete, s nemzetiségi iskoláztatás nélkül. A kultúrához kötődők kiemelkedően magas száma mégis azt bizonyítja, hogy a nyelvi asszimiláció mellett sem szükséges egy nemzetiség kihalása, és hogy a kultúra megtartásának szándéka mélyen gyökerezik a kisebbségek túlélési stratégiájában. A nyelvében megszűnni látszó németek közösségének megtartó erejét manapság egyre inkább a kulturális gyökerek jelentik. A kultúrához kötődők magas létszáma arra utal, hogy a fiatalok is részesei a német kultúrának, ami perspektívát nyújt az etnikai túléléshez. A kulturális értékekhez való ragaszkodás pótolhatja azt a kohéziós hiányt, amit a nyelvvesztés okozott. Külön érdekesség, és a kutatás újabb elemét jelentheti, hogy a szlovák és a román kisebbség esetében a 2001-es népszámlálás látványos növekedést mutat, itt ugyanis nőtt az előző népszámláláshoz képest a magukat a kisebbséghez tartozónak vallók száma is. Az alábbi összehasonlító táblázat, melyben az utolsó rendszerváltás előtti, és a két rendszerváltás utáni népszámlálás adatai találhatók, jól mutatja ezt:⁴⁵⁷

Az anyanyelvet vállalók számának alakulása az utolsó három népszámláláson			
	1980	1990	2001
Német anyanyelv (fő)	31231	37511	33792
Szlovák anyanyelv (fő)	16054	6691	11817
Román anyanyelv (fő)	7139	5353	8482

5. táblázat

Ezért lenne érdekes az identitást vállalók és vesztők alakulásának összehasonlító vizsgálata a különböző nemzetiségek esetében a népszámlálás létszámadatai alapján. 2010-ben esedékes az újabb népszámlálás, s talán az újabb adatok alapján további következtetéseket vonhatunk le.

A nemzetiségek, elsősorban a német nemzetiség körében végzett eddigi kutatásaim tapasztalatai azt mutatják, hogy a súlyos történelmi és politikai helyzetekben, a negatív diszkrimináció éveiben a mindennapi kultúra segítette a nemzetiségeket az identitás legalább részben történő megőrzésében, gyakran anélkül, hogy ez tudatosult volna az érintettek körében. A mindennapi kultúra ugyanis olyannyira életük része volt, hogy még akkor is megmaradt, amikor tudatos értékválasztással – önvédelemből, félelemből, vagy egyéb

⁴⁵⁷ uo.

megfontolásból – a nemzetiségi lét megtagadása, az idekapcsolódó identitás elvesztése mellett döntött az egyén, gyakran a túlélés érdekében, később a modernizáció hatására. A nyelv és a kultúra szembetűnő oldalainak tudatos elfojtása mellett mégiscsak maradtak olyan szegmensek a mindennapi kultúra terén, melyek kevésbé látványosan ugyan, de az identitás megőrzését jelentették a megváltozott körülmények között is, elsősorban a tradicionális közösségekben.

Mindennapi kultúrán a kultúra azon részeit értem, melyek a napi szokások rendszerét adják: a termelési- és munkakultúra, az építkezés, a lakáskultúra, az öltözködési és étkezési szokások; ezek talán a legfontosabbak. De ide sorolható az asszonyok társadalmi helyzete, feladataik a közösségen belül, vagy a gyerekneveléshez kapcsolódó szokások rendszere is. Mindez a Bács-Kiskun megyei Hajós német lakossága körében készített interjúk elemzésekor tudatosult bennem, s ezért vetődött fel a gondolat, hogy érdemes lenne a mindennapi kultúra hatásait más etnikumok körében is vizsgálni.

Az identitás megőrzésének kulturális hátterét vizsgálva külön témakör az ünnepek szerepe, hatása a hagyományos kultúrkörhöz való tartozás megmaradásában. Az egyes nemzetiségek sajátos ünnepkultúrája, az ünnepek alkalmával fogyasztott ételek, a viselkedésminták, kikapcsolódási, szórakozási lehetőségek kulturális tradícióinak felelevenítése, ápolása is az identitás megőrzésének eszközei. Az ünnepkultúrával persze más a helyzet, mint a mindennapi kultúrával. Míg a mindennapi kultúra öntudatlanul is, búvópatakként maradt fenn, az adott közösségbe való illeszkedés, a szocializáció részeként, a közösség által közvetített elvárásként, addig a korábbi ünnepkultúra a nemzetiségi nyelvvel együtt a legtöbbször tudatos választás eredményeként merült feledésbe. Gyakran a félelem állt ennek a választásnak a hátterében: nem különbözni, beolvadni a többségbe, elkerülni a másságból adódó kiszolgáltatottságot. A demokratikus környezet azonban változtatott ezen a helyzeten: immár előkerültek a régi szokások, igyekeztek azokat megismerni, elsajátítani a közösség idősebb tagjaitól, akik még emlékeztek rájuk, s ilyen módon ismét megerősödtek az ünnepkultúra sajátos vonásai, melyek az adott közösséget korábban is jellemezték. Tudatos választásról beszélhetünk: a közösségi összetartozás hagyományos kifejezéseivel, ünnepkultúra ápolásával. A jeles nemzetiségi hagyományok, ünnepek java részét a kilencvenes években újíttotta fel, kezdeményezte a helyi kisebbségi önkormányzat, vagy civil szervezet. Következménye annak megértése, hogy a közösséghez tartozást ilyen módon is ki lehet fejezni, ha már a nemzetiségi nyelvhasználat nem alkalmas erre. Hogy az ünnepkultúra egyre növekvő jelentősége a nemzetiségek kulturális egységét reprezentálja, azt az is mutatja, hogy milyen ünnepek kapcsolódnak ide. Ugyanis csak részben beszélhetünk a korábbi ünnepek

felelevenítéséről, a régi szokások összegyűjtéséről, ahol a valamikori hagyományokra lehet támaszkodni. Ezek elsősorban az egyházi év jeles ünnepei, ahol ismét jelentőssé váltak az adott ünnephez tartozó nemzetiségi hagyományok. Az ünnepek másik részét viszont teljesen új szokások adják, melyek elsősorban a nemzetiségi összetartozást hivatottak reprezentálni. Ilyenek a különböző nemzetiségi bálók (pl. sváb bál), szüreti multságok, falunapok és hasonló események, melyeknek korábban nem volt hagyományuk, mégis alkalmasak a nemzetiségi kultúra elemeinek felmutatására, átélésére. Az új szokások között külön megfigyelhetünk olyan kegyeleti eseményeket is, melyek nem elsősorban a hagyományápolást, hanem a múlt „kibeszélését”, közös feldolgozását jelentik az adott nemzetiségi közösség számára, pl. a háború áldozatairól, a kitelepítettekről, áttelepítettekről, lakosságcseréről szóló megemlékezések, emlékműavatások.

Mindezek alapján a tervezett kutatás több lépésben az alábbiakat ölelheti fel:

- A mindennapi kultúra elemeinek hatása a nemzetiségi identitás megőrzésére, hagyományok ápolása a hétköznapi életben a rendszerváltás előtt, és napjainkban. (Településszerkezet, építkezés, lakáskultúra, munka- és termelési kultúra, étkezési kultúra, háztartási szokások, öltözködés)
- Asszonyok a kisebbségi közösségekben régen és ma – befolyásolta/befolyásolja-e az asszonyok helyzetét nemzetiségi identitásuk? A gyermekek helyzete, a gyermekneveléshez kapcsolódó szokások rendszere.
- Az ünnepkultúra hagyományos és új elemei, szerepük a nemzetiségi azonosságtudat megőrzésében, erősítésében. Az egyén ünnepei a nemzetiségi közösségekben.

Az elsősorban interjúkra, esetleg kérdőíves kikérdezésre, valamint megfigyelésre alapuló kutatást el lehetne végezni néhány különböző nemzetiségű – szlovák, román, német, szerb – településen, természetesen azonos kérdéssorokkal és szempontok alapján, majd a kapott eredményeket összehasonlítani, megállapítani az azonosságokat, különbségeket az egyes nemzetiségi csoportok között. A tanulságok levonása minden bizonnyal segíthetné azokat a folyamatokat, törekvéseket, melyek a nemzetiségi identitás megőrzésére irányulnak.

Summary

The period of the one-party regime in Hungary exerted a negative effect on the maintenance of national minority identity and this statement applies to each national minority in our country. In the past decades there was a pronounced loss of identity – more where a national minority group such as the German, the Slovak and the various Southern Slav groups had to suffer political assaults as well and less where there was 'only' a faulty national minority policy, e.g. in case of the Romanian living in our country.

Partly as a result of historical and political events, partly for other socio-cultural reasons, national minorities in Hungary underwent powerful assimilation or, at least, have a dual identity, and practically lost their national minority language. At the same time, nowadays national minority languages and cultures as well as minority identity have become more valuable in several respects. It is the responsibility of the majority population and the government what direction this process is going to take and which effect will be more powerful.

This essay is a draft for a future research about the national minority of Hungary.